

Evrenin İlk Dedikodusu: İnanç Nereden Çıktı?

İnanç kavramını yalnızca dinle değil, “anlam arayışı” ile birlikte ele alıyoruz. Homo sapiens’in neden taşlara, yıldızlara veya komşusunun anlattığı av hikâyesine inandığına ilk bakış.

İnsanoğlu dediğin varlık, kafası sürekli bir şeylere takılan, boş durmaya tahammülü olmayan bir canlıdır. Karnı tokken canı sıkılır, canı sıkılınca saçma sapan sorular sorar, o sorulara ya cevap bulur ya da uydurur. Ve fark etmez: O uydurulan ya da bulunan cevap, **inanç** olur. İşte böylece, ilk inanç sistemi doğar. Sadece bizim türümüze özel, eşsiz ve bazen de bayağı komik bir hikayedir bu.

Şimdi bunu anlamak için önce şu temel soruyu sormamız gerekiyor: İnanç, bize doğuştan gelen bir yazılım mı, yoksa sonradan mı bulaşan bir virüs?

Kısa cevap: İkisi de.

Uzun cevap: Buyurun detaylara.

Biyolojinin İnanç Fabrikası: Beyin Dedikoduyu Sever

Beynimiz, sevgili okur, aslında devasa bir “anlam üretme makinesi”. Nörologlar buna havalı bir isim takmışlar: **“pattern recognition”** (desen tanıma). Yani bir şeyde düzen, tekrar ya da birbiriyle alakasız görünen

olaylar arasında bir bağlantı gördüğümüzde, beynimiz hemen “Hah, burada bir hikâye var!” diye zıplıyor. Bu, evrimin bize taktığı bir süper güçtü ve ilk başlarda hayat kurtarıyordu.

Düşünün, bir çalının hışırdamasını duyuyorsunuz. İçgüdüsel olarak "rüzgâr esiyor" demek yerine, "Aslan geliyor!" diye düşünmek, hayatınızı kurtarabilir. Yanılmış olabilirsiniz, ama ya haklıysanız? Yanılmanın bedeli sadece biraz panik, haklı olmanın bedeli ise... Eh, o bedeli ödeyemeyebilirsiniz. İşte bu **evrimsel avantaj**, beynimize "görmediğin şeye de inan, ne olur ne olmaz" kodunu yükledi.

Bu mekanizma, sadece tehlikeden kaçmak için değil, fırsatları yakalamak için de çalıştı. Güneşin her sabah aynı yerden doğuşu, ayın evreleri, göçmen kuşların gelişi... Bunların hepsi, bir avcı-toplayıcı için "anlamlı" olaylardı. Ve insanlar, bu olayları yorumlamak için "güneş tanrısı", "ay tanrısı" gibi karakterler yarattılar. Sonra da bu anlamları kutsallaştırıp, hayatlarının merkezine koydular. Evrimsel psikolog Pascal Boyer'in dediği gibi: “Beynimiz tanrıları icat etmek için özel olarak evrilmedi, ama tanrı fikirleri beynimize öyle iyi uyum sağladı ki, sanki bunun için tasarlanmış gibi duruyor.” İşte bu yüzden evrende bir boşluk gördüğümüzde hemen oraya bir tanrı, bir ruh, bir güç yerleştirme eğilimindeyiz.

İlk İnanç: Ateşin Kutsallığı ve Ateş Partileri

Düşünün: 1.5 milyon yıl önce, henüz akıllı telefonlar icat edilmemişken, Homo erectus ateşi kontrol etmeyi öğreniyor. Artık gece vahşi hayvanlar yaklaşamıyor, yemekler pişiyor, soğuktan korunuyorlar. Doğal olarak, ateş "sıradan bir element" olmaktan çıkıp, "gizemli ve koruyucu bir dost" hâline geliyor.

Arkeologlar, Afrika'daki eski kamp alanlarında kasıtlı olarak korunmuş, nesillerce sönmesine izin verilmemiş ateş izleri buldular. Bu, ateşin sadece bir araç olmadığını, aynı zamanda bir **ritüel** anlamı da taşıdığını gösteriyor. Belki de ateş, klanın "koruyucu ruhu"ydü ve onu canlı tutmak, topluluğun hayatta kalması için elzem bir görevdi. Ateşin etrafında toplanmak, hikayeler anlatmak ve ortak bir sıcaklığı paylaşmak, ilk toplumsal ritüellerin ve bağ kurmanın en temel biçimiydi.

Mağara Duvarındaki İlk Dua: Sanat mı, Büyü mü?

Mağara resimleri, sadece sanatsal değil, aynı zamanda büyüsel işlevlere sahipti. Lascaux ve Chauvet mağaralarındaki av sahneleri, bugünkü modern sanat galerilerinden çok daha fazlasıydı. O resimler, avlanmadan önce "o hayvanın ruhunu yakalamak", onu zihinsel olarak alt etmek ve tanrılardan yardım istemek için yapılmış olabilir. Bir nevi, ilk görsel dua formlarıydı.

Bazı antropologlara göre bu resimler, **"toplu hayal gücünün"** ilk tezahürleriydi. Ortak bir hikayeye inanmak, bir geyiği resmetmenin onu avlamayı garantileyeceğine inanmak, topluluğun bağını güçlendiriyordu. Bugün futbol maçından önce yapılan "takım çemberi" ritüelleri de aslında aynı psikolojinin modern versiyonu değil mi? Ortak bir hedefe inanmak ve bir ritüel etrafında bir araya gelmek, "biz" duygusunu pekiştirir ve performansı artırır.

Şamanlar: İlk Ruh Diplomatları ve Flaş Haber Spikerleri

Tarih öncesinde topluluklar içinde özel bir sınıf ortaya çıktı: **şamanlar**. Bunlar, avcılar ve toplayıcılar gibi fiziksel becerilere sahip olmaktan ziyade, manevi güce sahip oldukları düşünülen kişilerdi. Hem doktor, hem psikolog, hem ruhsal rehberdi. Uykuda gördüğü vizyonlar, bitkilerden yaptığı ilaçlar

ve anlattığı hikayelerle, topluluğun "görünmeyen dünyayla iletişimini" sağladılar.

Ve işin ilginç, şamanların topluluk içindeki statüsü, avcılardan veya savaşçılardan daha uzun ömürlü oldu. Çünkü av başarısız olabilirdi, savaş kaybedilebilirdi... Ama ruhlar her zaman "bir şekilde" tatmin edilebilirdi. Şamanlar, başarısızlığın sebebini, "Yanlış tanrıya kurban verdik!" gibi açıklamalarla topluluğa anlatabilir, bu da onların her koşulda statülerini korumalarına yardımcı oluyordu. Onlar, topluluğun ruhsal gazetecileriydi; "Öteki dünyadan son dakika haberleri!" manşetleriyle gelip, topluluğu bir arada tutuyorlardı.

Ölüm ve Ötesi: En Büyük İnanç Fabrikası

Belki de inancın en büyük itici gücü, **ölüm korkusu**. Arkeolojik buluntular, Neandertallerin bile ölümlerini özel biçimde gömdüğünü gösteriyor. Yanına yiyecek, silah, takı bırakmak, "bu kişi başka bir yerde yaşamaya devam edecek" inancını gösterir. Ölüm, her şeyi sona erdiren anlamsız bir yok oluş olarak görülmektense, başka bir boyuta geçiş olarak yorumlanıyordu. Bu, insanlara sadece ölümden sonra bir umut vermekle kalmadı, aynı zamanda yaşayanlar için de bir teselli kaynağı oldu.

Bu fikir o kadar güçlü ki, modern dünyada bile "ölümden sonra yaşam" fikrine inananların oranı, bilimsel eğitim düzeyi yüksek toplumlarda bile %50'nin üzerinde. Çünkü ölüm, bizi en derinden sarsan, en büyük varoluşsal sorundur ve bu soruya verilecek inanç dolu bir cevap, akıl sağlığımızı korumamız için bir cankurtaran halatı gibidir.

Toplumsal Yapıştırıcı Olarak İnanç

Sosyolog **Émile Durkheim**, inancı "toplumsal yapıştırıcı" olarak tanımlar. Bir grup insan, aynı kutsal hikâyeye inanıyorsa, o hikâyeye onların davranışlarını senkronize eder. Ortak ritüeller aynı anda aynı hareketleri yapmayı gerektirir ve bu, beyin kimyası açısından **bağ kurma** hissinin artırır (oksitosin, dopamin vb.).

Bu mekanizma hâlâ çalışıyor: Bugün milli marş söylemek de, futbol tribününde tezahürat yapmak da, bir mitingde aynı sloganı atmak da aynı nörokimyasal süreçleri tetikliyor. İnanç, bizi "ben" olmaktan çıkarıp "biz" olmaya iten en eski ve en etkili araçlardan biridir.

İlk "Biz ve Onlar": İnancın Gölge Tarafı

İnanç sistemleri, bir yandan kimlik oluştururken otomatik olarak dışlayıcı hale gelir. "Bizim tanrımız var, sizin yok" veya "bizim ritüelimiz doğru, sizinki yanlış" düşüncesi, tarih boyunca çatışmaların temelini oluşturdu. Hatta bazı antropologlar, ilk savaşların bile ekonomik nedenlerden önce "kutsal alan" veya "kutsal kaynak" kavgası yüzünden çıktığını iddia eder. İnanç, bir topluluğun hayatta kalmasını sağlarken, aynı zamanda diğer topluluklara karşı bir **duvar** örer.

Mitlerin Evrimi: Dedikodu Gerçeğe Dönüşünce

Bir toplulukta nesilden nesile aktarılan hikayeler, zamanla "gerçeklik statüsü" kazanır. Başlangıçta bir "dede masalı" olan şey, üç nesil sonra "atalarımızın yaşadığı gerçek olay" haline gelir. Modern psikoloji bu süreci "**kollektif hafıza**" olarak adlandırır. Din tarihçileri ise buna "mitin kutsallaşması" der.

Bu, inancın nasıl evrildiğinin, nasıl değiştiğinin ve nasıl bir topluluğun DNA'sına işlendiğinin en güzel örneğidir.

İnanç ve Ekonomi: Kutsal Takas

İnanç sadece ruhu değil, ekonomiyi de besler. Arkeolojik bulgular, bazı bölgelerde uzak mesafelerden getirilen taş, deniz kabuğu gibi nesnelerin ritüel takas için kullanıldığını gösteriyor. Yani ticaretin ilk biçimlerinden biri, aslında "kutsal hediyeler"di. Bu durum, inancın bir topluluk için ne kadar merkezi bir rol oynadığını ve sadece manevi değil, aynı zamanda maddi bir değer de taşıdığını gösteriyor.

İnancın İki Yüzü: Yaratıcı ve Yıkıcı

Son olarak şunu kabul etmeliyiz: İnanç, tıpkı bir jet uçağının motoru gibidir. Hem sizi göklere çıkarır hem de yanlış kullanılırsa büyük felaketlere yol açabilir. Olumlu yüzüyle umut verir, dayanışma yaratır, topluluk kurar ve sanatı besler. Olumsuz yüzüyle ise dogmatizm, dışlama, çatışma, kurban verme ritüelleri gibi şiddet biçimlerini meşrulaştırır.

Bu çelişki, kitabın geri kalanında sık sık karşımıza çıkacak. Çünkü tarih boyunca hiçbir inanç "sadece iyi" veya "sadece kötü" olmadı; her zaman gri tonlarında dolaştı.